

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Педагогічний факультет
Кафедра теорії та методик дошкільної освіти

Дипломна робота
магістра

з теми: **«ЛОГІКО-МАТЕМАТИЧНИЙ РОЗВИТОК ДІТЕЙ
СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ
В УМОВАХ РОЗВИВАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА»**

Виконала: здобувачка 2 курсу
DO1-M22z групи,
спеціальності 012 Дошкільна освіта
Трасковська Інна Володимирівна

Керівник: **Газіна І.О.**,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри теорії та методик
дошкільної освіти

Рецензент: **Моцик Р.В.**,
кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри комп'ютерних наук

Кам'янець-Подільський – 2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ РОЗВИВАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА З МЕТОЮ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАВДАНЬ ЛОГІКО-МАТЕМАТИЧНОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	10
1.1. Проблема логіко-математичного розвитку дітей дошкільного віку у психолого-педагогічних дослідженнях.....	10
1.2. Розвивальне середовище як важливий чинник логіко-математичного розвитку старших дошкільників.....	16
1.3. Методичне забезпечення розвивального середовища логіко-математичного розвитку дітей старшого дошкільного віку.....	20
Висновки до розділу 1.....	26
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА МЕТОДИКИ ЛОГІКО-МАТЕМАТИЧНОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В УМОВАХ РОЗВИВАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА.....	28
2.1. Діагностика рівня логіко-математичного розвитку дітей старшого дошкільного віку на початковому етапі педагогічного експерименту (констатувальний експеримент).....	28
2.2. Реалізація методичних принципів логіко-математичного розвитку старших дошкільників в умовах спеціально сформованого розвивального середовища (формувальний експеримент).....	45
2.3. Перевірка ефективності запропонованої методики логіко-математичного розвитку старших дошкільників в умовах спеціально сформованого розвивального середовища (контрольний експеримент).....	63
Висновок до розділу 2.....	67
ВИСНОВКИ.....	69
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	74

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Сьогодні, попри усі жахи війни та максимальну концентрацію суспільства на перемозі над жорстоким ворогом, ми не можемо забувати і про тих, хто власне є нашим майбутнім, майбутнім сильною, незалежною, європейською Україною, про наших дітей. Відтак, актуальними залишаються проблеми щодо їхнього розвитку, їх освіти, формування їх особистості. Тому, дбаючи про майбутнє, ми маємо спрямовувати зусилля на те, щоб наші діти стали новою формацією, з відчуттям патріотизму, готовністю всіма силами захищати свою Вітчизну. Водночас вони мають бути людьми з розвинутим інноваційним мисленням, здатними до самовизначення й самоосвіти. Фактично – це має стати головною стратегією розвитку української системи освіти. А починати слід саме з її дошкільної ланки, періоду, коли закладаються основи майбутньої особистості.

У сенсі реалізації цього завдання, актуалізується, зокрема, проблема оновлення системи логіко-математичного розвитку дошкільників, яка має бути спрямованою на конструювання нетрадиційного змісту, форм та методів навчання й виховання, що забезпечують розвиток у кожній дитині пізнавальних здібностей та особистісних якостей. Характер та ефективність такого логіко-математичного розвитку в дошкільному віці стає важливим чинником успішності подальшого навчання математики в школі, а надалі – становлення особистості.

Актуальність досліджень проблеми логіко-математичного розвитку дітей зумовлена посиленням значення математики в різних галузях науки, економіки й виробництва. Водночас ця освітня компонента викликає найбільші труднощі у дітей, що значною мірою пояснюється невідповідністю чинного методичного супроводу математичної підготовки на різних рівнях освіти, починаючи з дошкільного, запитам суспільства та виробництва. Навчання математики дошкільників та молодших школярів

часто характеризується одноманітністю, регламентоване межами заняття/уроку, форматом математичного завдання. А переважання загальногрупових форм організації навчання формалізує сам процес засвоєння дітьми елементарних математичних уявлень та знижує його ефективність. Відсутність необхідної співпраці, чіткого зворотного зв'язку у взаємодії з дитиною, слабка опора на раціональні механізми сприйняття й переробки інформації в одноманітних математичних іграх та завданнях, недостатнє застосування сучасних засобів, інформаційних технологій і активних методів навчання дітей – усе це спричинює недостатній рівень розвитку здібностей до узагальнення, систематизації, аналізу, синтезу, класифікації, тощо, що складає основу саме логіко-математичного розвитку. Саме тут необхідні пошуки нових інноваційних ефективних технологій, пошук умов, за яких формування логіко-математичних компетентностей буде ефективним. Зокрема, такою може стати ідея щодо створення та урізноманітнення логіко-математичного розвивального середовища, яке забезпечить цілеспрямований та всебічний розвиток дітей дошкільного віку.

Старший дошкільний вік є сенситивним періодом у формуванні логіко-математичних уявлень, тому одним із основних завдань, які покликана вирішувати дошкільна освіта для, є формування у дітей якомога повніших логіко-математичних понять та уявлень, що досягається, зокрема, за допомогою розвитку логічного мислення, інструментом якого є розумові операції.

У нормативних документах, якими керується освітня сфера, зокрема Базовому компоненті дошкільної освіти України пізнавальний розвиток особистості визначено в якості пріоритетного [19, с. 13]. На це також націлюють інші чинні нормативні акти, зокрема Закон України «Про дошкільну освіту» [48], Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI століття) [39]. Слід сказати, що в даному контексті саме старший дошкільний вік розглядається як важливий, початковий етап становлення особистості. Саме в цей період формуються основи інтелектуальної сфери,

зкладається підґрунтя спрямованості дитини на пізнання, з'являється допитливість, зацікавленість до окремих сфер навколишнього світу, виникає та розвивається пізнавальний інтерес. Власне пізнавальний інтерес є основою для формування всіх навиків та уявлень. Це повною мірою стосується й логіко-математичних.

Цілком зрозумілими виглядають пошуки чинників його розвитку з боку дослідників. Зокрема К. Крутій, Л. Абузярова, Т. Анохіна, О. Артамонова, Р. Кир'янова Р. С. Новосолова, Т. Поніманська серед багатьох факторів впливу звертають увагу важливість створення сприятливих умов для організації освітнього процесу в ЗДО [1; 5; 6; 50; 59; 69; 76]. Фактично йдеться саме про створення розвивального середовища.

Слід сказати, що проблема логіко-математичного розвитку дошкільників давно і всебічно досліджувалася. При цьому, вченими аргументовано доведено, що цілеспрямована педагогічна робота з розвитку логіко-математичного мислення дошкільників дає сприятливий результат. Вона підвищує в цілому рівень їх здібностей до подальшого навчання.

Дослідження учених (І. Бех, Н. Баглаєва, О. Кононко, Т. Дуткевич, Г. Люблінська та ін. [10; 11; 12; 15; 21; 22; 23; 42; 43; 54; 55; 64]) переконливо доводять, що основні логічні структури мислення дітей формуються приблизно у віці з 5 до 11 років. Це підкреслює важливість саме старшого дошкільного віку. Фактично, «недобране» у цьому віці, виявляється надто складно надолужити надалі, або й зовсім неможливо.

Важливо відзначити, що в дослідженнях Г. Люблінської було з'ясовано, що старший дошкільний вік є сензитивним до формування основних прийомів логічного та логіко-математичного мислення, якими є порівняння, серіація, класифікація [64, с. 77]. Вона доводить можливість та необхідність засвоєння логіко-математичних знань та прийомів дітьми дошкільного віку, а також формування в них логічних прийомів мислення, таких як серіація, класифікація, транзитивність відносин між величинами тощо.

Є ряд педагогічних досліджень (Н. Баглаєва, І. Газіна, Л. Зайцева, А. Обухівська, В. Старченко, О. Фунтікова, К. Щербакова та ін. [11; 12; 14; 15; 36; 37; 45; 46; 47; 70; 84; 85; 90; 92]), які доводять, що при організації систематичної педагогічної дії на розвиток логіко-математичного мислення відповідні інтелектуальні операції можуть бути сформовані у дитини в старшому дошкільному віці.

Багато дослідників відмічають, що цілеспрямована робота по розвитку логіко-математичного мислення старших дошкільників повинна носити системний характер. У цьому сенсі звертається увага на необхідність організації спеціального розвивального середовища [56]. При цьому дослідження психологів (Т. Дуткевич, А. Люблінська та ін. [43; 64]) дозволяють зробити висновок про те, що результативність процесу розвитку логіко-математичного мислення дітей дошкільного віку залежить від способу організації спеціальної розвивальної роботи.

Сьогодні вітчизняна психологія та педагогічна практика, враховуючи цю закономірність, досягли прогресу в напрямі організації ефективного розумового розвитку дитини старшого дошкільного віку.

У результаті глибоких теоретичних досліджень з'явилися програми, орієнтовані на розвиток мислення дитини (зокрема, логіко-математичного). Зокрема, це відомі програми навчання та виховання дітей дошкільного віку Базова програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у світі», Освітня програма для дітей старшого дошкільного віку «Впевнений старт», «Дитина», комплексна додаткова освітня програма «Дитина в дошкільні роки» [18; 34; 40; 41].

Їх реалізація в дошкільній практиці доводить, що, коли розвиток мислення стає предметом спеціального педагогічного керівництва, відбувається помітне підвищення рівня розумового розвитку всіх дітей, значне просування в розвитку логічних прийомів мислення.

Виявлена під час теоретичного аналізу досліджуваної проблеми велика кількість науково-методичних підходів до забезпечення логіко-

математичного розвитку дітей старшого до шкільного віку свідчить про багатоплановість досліджень у цій сфері. Так, учені з'ясовували способи інтенсифікації й оптимізації навчання дітей математики, вивчалися психологічні механізми реалізації цього завдання, розробляли підходи до організації освітнього процесу в ЗДО з метою формування логіко-математичного мислення дітей дошкільного віку. Предметом дослідження в різні часи були такі аспекти: використання наочного моделювання в процесі навчання розв'язання арифметичних задач; особливості пізнання дітьми кількісних і функціональних залежностей; розвиток здібностей до наочного моделювання в засвоєнні просторових відношень; зміст і прийоми освоєння просторово-часових відносин; методи та прийоми логіко-математичного розвитку дітей за допомогою гри.

Починаючи з 90-х років ХХ століття українські науковці досліджували логіко-математичну підготовку дітей дошкільного віку в різноаспектному плані: вивчалися особливості часових уявлень за допомогою моделей часу (О. Фунтікова); дидактичні методи, форми та засоби формування логіко-математичних знань (М. Машовець, Л. Плетеницька та ін.); індивідуально-диференційований підхід до формування логіко-математичних уявлень у дітей (Н. Баглаєва, Т. Степанова); пізнавальна активність як фактор логіко-математичного розвитку старших дошкільників (К. Щербакова); досліджувались теоретико-методологічні засади науково-практичного оволодіння старшими дошкільниками природно-предметного довкілля, потенціал індивідуалізованого логіко-математичного розвитку дитини (Л. Зайцева); вивчалися особливості формування логіко-математичних понять у процесі пізнавальної діяльності (С. Татарінова); комп'ютерні технології як засоби навчання старших дошкільників лічби (Т. Павлюк) та ін.

Проте, при наявній великій кількості наукового, методичного матеріалу з даної тематики доводиться визнати, що конкретного фактичного матеріалу, який би давав змогу будувати освітній процес дошкільників, розробки чітких рекомендацій щодо створення ефективного розвивального

середовища в ЗДО з метою формування логіко-математичних уявлень дітей дошкільного віку.

Власне цим і визначається актуальність нашого дослідження й вибір теми наукової роботи: **«Логіко-математичний розвиток дітей старшого дошкільного віку в умовах розвивального середовища».**

Мета дослідження: на основі цілісного наукового аналізу проблеми логіко-математичного розвитку теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити систему логіко-математичного розвитку дітей дошкільного віку в закладах дошкільної освіти за умови створення спеціального розвивального середовища.

Об'єкт дослідження – логіко-математичний розвиток дітей старшого дошкільного віку в закладах дошкільної освіти.

Предмет дослідження – дидактичні умови логіко-математичного розвитку дітей старшого дошкільного віку в умовах розвивального середовища.

Відповідно до мети дослідження визначено такі **завдання:**

1. Шляхом аналізу психологічних та педагогічних джерел з'ясувати теоретичні засади логіко-математичного розвитку дітей старшого дошкільного віку.

2. Проаналізувати суть та завдання розвивального середовища в освітньому процесі ЗДО.

3. Охарактеризувати особливості розвивального середовища в контексті логіко-математичної освіти дітей старшого дошкільного віку.

4. Визначити дидактичні умови та систематизувати критерії для діагностики рівня логіко-математичного розвитку дітей старшого дошкільного віку.

5. Експериментально перевірити систему логіко-математичного розвитку дітей старшого дошкільного віку в умовах розвивального середовища.

Мета та завдання дослідження зумовили вибір відповідних **методів**

дослідження.

1. *Теоретичні методи*: аналіз психолого-педагогічної та методичної літератури з проблеми дослідження; вивчення та узагальнення педагогічного досвіду, порівняльний аналіз.
2. *Емпіричні*: методи педагогічної та психологічної діагностики (анкетування, бесіда, спостереження, педагогічний експеримент); аналіз результатів експерименту.

Теоретичне значення дослідження полягає в тому, що здійснено цілісний теоретичний аналіз проблеми логіко-математичного розвитку дітей старшого дошкільного віку; розроблено відповідний діагностичний інструментарій системи логіко-математичного розвитку дітей старшого дошкільного віку; обґрунтовано значення та розроблено систему розвивального середовища як важливого чинника логіко-математичного розвитку дітей старшого дошкільного віку.

Практичне значення результатів дослідження полягає в тому, що його матеріали можуть бути використані у роботі вихователів, педагогів та психологів ЗДО з дітьми старшого дошкільного віку. Матеріали магістерської роботи також можуть бути використані для підготовки лекційних занять та методичних рекомендацій науково-педагогічними працівниками ЗВО, здобувачами вищої освіти спеціальності «Дошкільна освіта» – для підготовки до семінарських занять, практичних, здійснення самостійної роботи, написання курсових та кваліфікаційних наукових робіт.

База експериментального дослідження: заклад дошкільної освіти «Сонечко» Хотинської міської ради Чернівецької області.

Структура та обсяг магістерської роботи: робота складається зі вступу, двох розділів, шести параграфів, висновків до розділів, загальних висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи складає 81 сторінку, обсяг основного тексту – 73 сторінки. Список джерел становить 92 позиції.

ВИСНОВКИ

У магістерській роботі здійснено теоретичне узагальнення та обґрунтовано новий підхід до вирішення проблеми логіко-математичного розвитку дітей старшого дошкільного віку в умовах розвивального середовища. Результати проведеного дослідження засвідчили досягнення мети, вирішення поставлених завдань та дало підстави зробити наступні *висновки*:

1. На основі теоретичного аналізу наукових підходів до проблеми логіко-математичного розвитку визначено й обґрунтовано теоретико-методичні засади логіко-математичного розвитку дітей старшого дошкільного віку.

Констатовано, що логіко-математичний розвиток дітей дошкільного віку – це процес якісних зрушень та змін у пізнавальній діяльності дитячої особистості, які відбуваються у результаті математичної підготовки й пов'язаних з нею логічних операцій. Основою логіко-математичного розвитку є знання, уміння, навички, які формуються засобами математики й логіки та є необхідними в життєвій практиці, вони підвищують рівень розвитку інтелекту дитини. Ступінь розуміння математичного змісту дитиною забезпечують математичне мислення, першооснови світогляду, здібність до самореалізації, що позитивно впливає на розумові якості (обчислювальні здібності, мовленнєва гнучкість, просторова орієнтація, пам'ять, здібності до розмірковувань, швидкість сприйняття інформації і прийняття рішень тощо) та духовно-моральний розвиток дитини загалом.

У роботі уточнено сутність понять «математичний розвиток» стосовно дітей старшого дошкільного віку. Визначено «логіко-математичний розвиток» дітей старшого дошкільного віку як цілеспрямований й скерований двосторонній процес, результат якого складається з базису та надбудови: *базис* утворюють знання, уміння й навички, що формуються засобами математики і є необхідними в діяльності та життєвій практиці, вони підвищують рівень розвитку й інтелекту дитини, *логічну надбудову*

утворюють пізнавальні процеси (сприймання, уява, пам'ять, мислення, мовлення й розуміння математичного змісту), першооснови світогляду, здібність до самореалізації, розумові якості; «логіко-математична компетентність» як інтегративна якість особистості дитини-дошкільника, заснована на сукупності математичних знань, практичних умінь та навичок, що перетворюються на пізнавальний досвід і свідчать про готовність та здатність дитини здійснювати математичну діяльність.

Визначено структуру логіко-математичного розвитку дошкільників (когнітивний, емоційно-ціннісний, операційний компоненти). *Когнітивний компонент* визначається якістю та кількістю математичних знань, глибиною, повнотою розуміння дитиною математичного матеріалу; *емоційно-ціннісний компонент* засвідчує наявність мотивів вибору діяльності дитиною; емоційної реакції на математичні завдання; місце математичного матеріалу в уподобаннях дітей; *операційний компонент* характеризується розвитком практичних операцій та пошукових дій, ступенем володіння тезаурусом, кількістю ментальних образів, відтворюваних дитиною. Встановлено, що володіння логіко-математичною компетентністю є необхідною першоосновою високого рівня логіко-математичного розвитку і досягається під час цілеспрямованого процесу математичного розвитку дітей від 3 до 6 років.

2. На основі аналізу й систематизації ключових визначень терміну «розуміння» схарактеризовано психологічні механізми процесу розуміння та інтерпретації дошкільниками математичного матеріалу, а саме: розуміння як компонент мислення є процедурою вбудовування нового знання в минулий досвід дитини та втілюється в певну форму розуміння: розуміння-впізнавання, розуміння-гіпотезу, розуміння-об'єднання. На основі теоретичного аналізу сформульовано вимоги до організації свідомого опанування математичного змісту дітьми дошкільного віку, що передбачають спрямування пізнавальної активності дітей на виявлення незрозумілого, розширення меж розуміння завдяки пошуку нових смислових зв'язків у досліджуваному об'єкті; забезпечення розмірковувань, передбачень під час

виконання дітьми завдань перетворювального характеру; стимулювання запитань, варіювання форм спільної взаємодії.

3. Систематизовано вимоги до розвивального середовища як чинника логіко-математичного розвитку дітей старшого дошкільного віку. Зазначено, що таке середовище враховує: *основні напрями діяльності* (фізичної, художньо-естетичної, пізнавально-мовленнєвої та соціальної), що забезпечують розвиток цілісної гармонійної особистості дитини-дошкільника; *принцип інтеграції* освітніх ліній Базового компонента дошкільної освіти: матеріали й обладнання для однієї освітньої лінії можуть використовуватися й в інших змістових лініях; *принцип варіативності*, відповідно до якого визначальними чинниками є: тип закладу дошкільної освіти, культурні та художні традиції, кліматичні особливості, організація простору для активного використання його дітьми (творчі студії, центри дитячих інтересів, ігрові осередки); *реалізацію освітніх ліній БКДО у двох основних напрямках*:

1) організація логіко-математичного розвитку (ігрове – з 3 до 5 років, і саморозвивальне – для дітей 5-6 років), які містять спільну партнерську діяльність дітей та дорослих; вільну самостійну діяльність самих дітей в умовах створеного педагогами сенсорно-пізнавального освітнього середовища, що забезпечує вибір кожною дитиною діяльності за інтересами й дозволяє їй взаємодіяти з однолітками або діяти індивідуально; *реалізація освітнього модуля «взаємодія-комунікація»*, який містить матеріали й обладнання для спільної діяльності дітей, що забезпечує математичний розвиток їх.

4. Педагогічний експеримент проводився на базі закладу дошкільної освіти «Сонечко» Хотинської міської ради Чернівецької області. За результатами констатувального етапу експерименту визначено рівні логіко-математичного розвитку дошкільників – високий, достатній, середній, низький, за якими розподілено обстежених дітей 5-6 років: у дітей 5-го року високий рівень визначено у 4,3 %; достатній рівень – у 16,6 %; середній рівень дітей 4-го і 5-го років життя близькі за значеннями: 59,6 %. До

низького рівня логіко-математичного розвитку віднесено 19,5 % дітей 5-го року життя. Серед дітей 6-го року життя високий рівень виявлено у 8,2 %; достатній становить 26,3 %; середній рівень логіко-математичного розвитку виявлено у 31,3 % дітей; низький – у 34,2 % дітей. Узагальнення результатів констатації виявило відповідність програмним вимогам знань та вмінь дітей оперувати математичними поняттями. Водночас аналіз процесів розуміння й оперування змістом цих понять доводить, що в дітей недостатньо сформовані здібності застосовувати різні аналізатори, сенсорну систему у визначенні багатоканальних зв'язків, утворюваних досліджуваним об'єктом. Це підтверджено кількісними показниками: у більше ніж третини старших дошкільників (34,2 %) констатовано зниження показників логіко-математичного розвитку, яке відбулося через низький розвиток операційного компонента.

5. Обґрунтовано та експериментально перевірено організаційно-педагогічні умови логіко-математичного розвитку дітей старшого дошкільного віку в ЗДО в умовах розвивального середовища. До таких умов віднесено: урахування складної природи математичного знання; досягнення системності знань дитини через символізацію математичного змісту; оволодіння вихователями формами організації наступності в роботі школи й ЗДО, що забезпечують ефективність логіко-математичного розвитку дошкільників. Виокремлені організаційно-педагогічні умови реалізації логіко-математичного розвитку старших дошкільників в умовах розвивального середовища взаємообумовлені та знаходяться в певній взаємозалежності одна від одної. Їхня апробація відбувалася під час освітнього процесу в закладі дошкільної освіти, який є експериментальним майданчиком для проведення дослідно-експериментальної роботи, з використанням певних форм та методів математичного змісту.

Перебіг формувального етапу експерименту та результати контрольного зрізу довели, що математичні ігри за змістом, формою організації, правилами й результативністю сприяють формуванню у дітей умінь аналізувати, порівнювати, зіставляти, виділяти ознаки предметів.

Також відзначено, що в результаті проведеної роботи з дітьми старшого дошкільного віку якісно покращились кількісні показники рівня їх логіко-математичного розвитку.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів досліджуваної проблеми. Подальшого вивчення потребує проблематика, пов'язана з дослідженням особливостей логіко-математичного розвитку дітей в умовах груп з різновіковим складом, у групах з інклюзивної освіти дітей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абузярова Л. Предметно-розвивальне середовище ДНЗ. *Дитина в дитячому садку*. 2004. № 6. С. 21-28.
2. Аматыєва О. П., Гавриш Н. В., Беленька Г. В. Дитина – педагог: сучасний погляд. Психолого-педагогічні та соціальні аспекти сучасної дошкільної та початкової освіти. (Монографія). Луганськ : ДЗ ЛНУ ім. Т. Шевченка, 2010. 491 с.
3. Андрієтті О. О., Голубович О. П., Долинна О. П., Дяченко Т. В., Ільченко Т. С., Іванова Г. Є., Лисенко Г. М. Програма розвитку Дітей старшого Дошкільного віку «Впевнений старт». Тернопіль: Мандрівець, 2013. 104 с.
4. Андрющенко Т. К. Диференціація при здійсненні креативного розвитку дошкільників: досвід, проблеми, перспективи. ОПОПП. Черкаси, 2010. 226 с.
5. Анохіна Т. Як організувати сучасне предметно-розвивальне середовище. *Дошкільне виховання*. 2009. № 5. С. 17-18.
6. Артамонова О. Предметно-просторове середовище: його роль в розвитку особистості. *Дошкільне виховання*. 2007. №4. С. 37-42.
7. Артемова Л. В. Вчись граючись. Навколишній світ у дидактичних іграх дошкільників. Київ : Томіріс, 2006. 112 с.
8. Артемова Л. В., Янківська О. П. Дидактичні ігри і вправи у дитячому садку. Київ : Радянська школа, 1977. 128 с.
9. Артемова Л. Моделі структур дидактичної гри та ігрових стосунків // *Дошкільне виховання*. 2005. № 4. С. 6-7.
10. Баглаєва Н. Діагностика логіко-математичних умінь дитини. *Палітра педагога*. 1998. № 3. С. 3-7.
11. Баглаєва Н. Розвиток логіко-математичного мислення у дошкільників. *Шлях освіти*. 1999. №3. С. 34-36.
12. Баглаєва Н. Сучасні підходи до логіко-математичного розвитку

- дошкільнят. *Дошкільнє виховання*. 1999. № 7. С. 3-4.
13. Баглаєва Н. Обчислювальна діяльність дошкільнят. *Палітра педагога*. 2000. № 3. С. 10-13.
 14. Баглаєва Н. Розвиток логічних умінь дитини. Серіація за величиною, масою, об'ємом, розташуванням у просторі. *Дошкільна освіта*. 2000. №10. С. 8-11.
 15. Баглаєва Н. Логіко-математичний розвиток дошкільників: шляхи оптимізації. *Палітра педагога*. 2002. № 2. С. 12-14.
 16. Баглаєва Н. І. Концептуальні засади логіко-математичного розвитку дошкільників. *Нові технології навчання: збірка науково-методичних праць*. Київ: НМЦВО, 2000. Вип. 28. С. 169-175.
 17. Баглаєва Н. І. Вимірювати цікаво й корисно. *Дошкільнє виховання*. 2001. № 5. С. 8-10.
 18. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у світі» / М-во освіти і науки України, Акад. пед. наук України; наук. ред. та упоряд. О. Л. Кононко. Київ : Світич, 2008. 430 с.
 19. Базовий компонент дошкільної освіти / Науковий керівник: А. М. Богуш, дійсний член НАПН України, проф, д-р пед. наук; Авт. кол-в: Богуш А. М., Бєленька Г. В., Богініч О. Л., Гавриш Н. В., Долинна О. П., Ільченко Т. С., Коваленко О. В., Лисенко Г. М., Машовець М. А., Низковська О. В., Панасюк Т. В., Піроженко Т. О., Поніманська Т. І., Сідельнікова О. Д., Шевчук А. С., Якименко Л. Ю. Київ : Видавництво, 2012. 26 с.
 20. Барташніков І., Барташнікова О. Розвиток уяви та творчих здібностей у дітей 5-7 років. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2007. 64 с.
 21. Бєх І. Д. Компетентісний підхід у сучасній освіті. *Вища освіта в Україні*. 2009. № 3. С. 21-24.
 22. Бєх І. Д. Виховання особистості. Вибрані наукові праці в 2-х т. Чернівці: Букрек, 2015. Т. 1. 840 с.
 23. Бєх І. Д. Виховання особистості. Вибрані наукові праці в 2-х т.

- Чернівці: Букрек, 2015. Т. 2. 640 с.
24. Біла І. М. Теоретичний аналіз проблеми розуміння. *Навчання і виховання обдарованої дитини: теорія і практика*: збірник наукових праць. Київ: Інформаційні системи, 2011. Вип. 5. С. 71-82.
 25. Білан О. І. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля» / за заг. ред. О.В. Низковської. Тернопіль, 2017. 256 с.
 26. Богуш А. М., Гавриш Н. В. Методика ознайомлення дітей з предметним довкіллям. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2010. 408 с.
 27. Борисова З. Проблема гри в педагогічній теорії. *Дошкільне виховання*. 2005. №12. С. 6-7.
 28. Бурова А. Дидактичні ігри: організація та керівництво. *Дошкільне виховання*. 2002. №7. С. 12-14.
 29. Бурова А. Математика у дидактичних іграх. *Дошкільне виховання*. 2004. №8. С. 27.
 30. Бурова А. Організація ігрової діяльності в дошкільному навчальному закладі : Методичні рекомендації. *Дошкільне виховання*. 2007. №10. С. 8-13.
 31. Взаємозв'язок уяви, гри та навчання в дошкільному віці. *Обдарована дитина*. 2008. №10. С. 51-55.
 32. Волошина В., Лохвицька Л. До школи зі стійкими пізнавальними інтересами. *Початкова школа*. 2003. №4. С. 5-7.
 33. Воскресенська В. Створюємо розвивальне середовище самі. *Дошкільне виховання*. 2008. № 1. С. 10-11.
 34. Впевнений старт. Освітня програма для дітей старшого дошкільного віку / Н. В. Гавриш, Т. В. Панасюк, Т. О. Піроженко, О. С. Рогозянський, О. Ю. Хартман, А. С. Шевчук ; За заг. наук. ред. Т. О. Піроженко. /Сіїв: Українська академія дитинства, 2017. 80 с.
 35. Газіна І. О. Інноваційні технології в освітній діяльності закладів дошкільної освіти : Навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський : Видавець Панькова А. С., 2021. 210 с.

36. Газіна І. О. Методика формування елементарних математичних уявлень у дітей дошкільного віку : Навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2014. 224 с.
37. Газіна І. О. Розвиток логічного мислення у дітей дошкільного віку: Методичний посібник. Кам'янець-Подільський : ФОП Сисин О. В., 2010. 172 с.
38. Грама Н. Г., Грама Г. П., Татарінова С. О. Математичний розвиток особистості дитини дошкільного віку в сучасному баченні навчальних програм. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету*. Серія «Педагогіка». Мелітополь, 2011. С. 20-26.
39. Державна національна програма «Освіта» (Україна ХХІ століття) // Освіта. 1993. грудень. №№ 44-46. С. 1-15.
40. Дитина : освітня програма для дітей від двох до семи років / наук. кер. проекту В. О. Огнев'юк; авт. кол. Г. В. Беленька, О.Л. Богініч, Н. І. Богданець-Білоskalенко [та ін.]; наук. ред. Г. В. Беленька, М. А. Машовець. К. : Київ, ун-т ім. Б. Грінченка, 2016. 304 с.
41. Дитина в дошкільні роки : комплексна додаткова освітня програма / автор. колектив; наук. керівник К. Л. Крутій. Запоріжжя, 2011. 188 с.
42. Дуткевич Т. В, Дошкільна психологія (курс лекцій і практикум): Навчальний посібник. Кам'янець-Подільський : ФОП Сисин О. В., 2007. 320 с.
43. Дуткевич Т. В. Дошкільна психологія: навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2007. 392 с.
44. Заброцький М.М. Основи вікової психології. Навчальний посібник. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2003. 170 с.
45. Зайцева, Л. І. Вивчення особливостей елементарної математичної компетентності старших дошкільників. *Наукові записки педагогічної, історичної та фізико-математичної науки: зб. наук. пр. Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова*. Київ, 2002, Вип. 49. С. 67-75.

46. Зайцева Л. І. Формування математичної компетентності старших дошкільників: методичний посібник. Конспекти занять для роботи з дітьми 5- 6 років. Харків: Веста, 2008. 300 с.
47. Зайцева Л. І. Формування математичної компетентності дітей п'ятого року життя: навчально-методичний посібник. Бердянськ: Ткачук О. В., 2016. 210 с.
48. Закон України про дошкільну освіту. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2628-14>
49. Кириченко Н. Збудити творчість. *Дошкільне виховання*. 1991. №8. С. 8-9.
50. Кир'янова Р. Принципи побудови розвивального середовища ДНЗ. *Дошкільне виховання*. 2005. № 1. С. 13-14.
51. Клименко В. Можливості психіки шестирічок. *Психолог*. 2002. №29-32 (серп.). С. 45-47.
52. Коментар до Базового компонента дошкільної освіти в Україні: Наук.-методичний посібник / Наук. ред. О.Л.Кононко. Київ : Ред. ж-лу «Дошкільне виховання», 2010. 243 с.
53. Кононко О. Л., Луценко В. О., Нечай С. П., Плохій З. П., Сидельникова О. Д., Старченко В. А., Якименко Л. Ю. Формуємо у дошкільників цілісне світобачення. Навчально-методичний посібник Київ : Імекс-ЛТД, 2013. 260 с.
54. Кононко О. Соціально-емоційний розвиток особистості (в дошкільному дитинстві). Київ : Дошкільне виховання, 1998. 320 с.
55. Кононко О. Л. Психологічні основи особистісного становлення дошкільника (системний підхід). Київ : Стилос, 2000. 136 с.
56. Концепція побудови розвиваючого середовища в дошкільному закладі / В. А. Петровський, Л. М. Кларін, Л. А. Смивіна, Л. П. Стрелкова. Київ, 1993. 240 с.
57. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. Київ : Рад. школа, 1989. 608 с.

58. Котирло В. К. Розвиток вольової поведінки у дошкільників. Київ : Освіта, 1971. 112 с.
59. Крутій К. Л. Освітній простір дошкільного навчального закладу. Концепції, проектування, технології створення. Запоріжжя: ТОВ ЛПС ЛТД, 2009. Ч.1. 89 с.
60. Крушинська В, Мацюк Л. Дидактичні ігри та вправи з математики // Дошкільне виховання. 1991. №5. С. 10-14.
61. Кузьменко В. У. (2005). Розвиток індивідуальності Дитини 3-7 років. Монографія. Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2005.
62. Лобода С. Сенсорні дидактичні ігри. *Дошкільне виховання*. 2017. № 10. С. 28-29.
63. Лозова В. І., Троцько Г. В. Теоретичні основи виховання і навчання: Навч. посібник. 2-ге вид., випр. і доп. Харків : ОВС, 2002. 400 с.
64. Люблінська Г. О. Дитяча психологія. Київ : Вища школа, 1974. 355 с.
65. Максименко С. Д. Індивідуальні особливості мислення дитини. Київ : Знання, 1991. 48 с.
66. Максименко С. Д., Соловієнко В. О. Загальна психологія: Навч. посібник. Київ : МАУП, 2000. 256 с.
67. Мацько Н. Д. Математика і навколишній світ: Навч. посібник Для Дітей Дошкільного віку. Київ: Альфа-М: Книжковий Дім Орфей, 2001. 128 с.
68. Мацько Н. Д., Ситник Д. В. Математика і навколишній світ: інтегрований навчальний посібник для дошкільників. Київ: Альфа-М, 2002. 112 с.
69. Новоселова С. Л. Развивальне предметно-ігрове середовище. *Дошкільне виховання*. 2008. № 4. С. 19-20.
70. Обухівська А. Формування елементарних математичних уявлень у дітей під час підготовки до школи. *Початкова школа*. 2003. №3. С.6-10.

71. Освітня програма «Впевнений старт» для дітей старшого дошкільного віку / [Н. В. Гавриш, Т. В. Панасюк, Т. О. Піроженко, О. С. Рогозянський, О. Ю. Хартман, А. С. Шевчук]; За заг. наук. ред. Т. О. Піроженко. К. : Українська академія дитинства, 2017. 80 с.
72. Павлієнко С. С. Розвиток пізнавального інтересу у дітей старшого дошкільного віку у процесі пошуково–дослідницької діяльності. URL: <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/logos/article/view/5425/5389>.
73. Пастушенко Н. Б., Суддя З. О. Розвиток пізнавальних інтересів дітей старшого дошкільного віку засобами пошуково-дослідницької діяльності. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя*. Сер. : Психолого-педагогічні науки. 2012. № 5. С. 129-133.
74. Піроженко Т. Карасьова К. Особистісний розвиток дітей у творчих іграх. *Дошкільне виховання*. 2012. № 9. с. 29-31.
75. Піроженко Т. О. Особистість дошкільника : перспективи розвитку. Тернопіль: Мандрівець, 2010. 140 с.
76. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка: навч. посібн для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Академ. видав., 2004. 456 с.
77. Результати PISA-2018: в Україні трохи гірші показники за середні країн ОЕСР. URL : <https://nus.org.ua/news/rezultaty-pisa-2018-v-ukrayiny-trohy-girshi-pokaznyky-za-seredni-krayin-oesr/>
78. Розвиток творчої особистості дошкільника / За заг. ред. Грицюк Л. Кам'янець-Подільський : Абетка, 2008. 140 с.
79. Рома О. Гра по-новому, навчання по-іншому : метод. пос. Київ, 2018. 44 с.
80. Рубан Н. Готуємося в першокласники : Консультація для батьків. *Розкажи онуку*. 2004. №21(лип.). С. 23-24.
81. Савченко О. Я. Навчальне середовище як чинник стимулювання дослідницької діяльності дітей старшого дошкільного віку. *Наукові*

- записки Малої академії наук України : збірник наукових праць*. Випуск 1. Серія : Педагогічні науки. Київ : ТОВ «СІТІПРІНТ», 2012. С. 35-36.
82. Савченко О. Я. Наступність і перспектива в роботі двох перших ланок освіти. *Дошкільне виховання*. 2000. № 11. С. 4-6.
83. Северина Л. Особливості розвитку і виховання дитини у 6 років. Харків, 2003. 200 с.
84. Старченко В. А. Формування логіко-математичної компетентності у старших дошкільників : навч.-метод. посібник. Київ : Світич, 2009. 80 с.
85. Старченко В. Логіко-математичний аспект дошкільної освіти. *Дошкільне виховання*. 2005. №7. С. 22-23.
86. Степанова Т. М. Індивідуалізація і диференціація навчання математики дітей старшого дошкільного віку. (Монографія). Київ: Видавничий дім «Слово», 2006.
87. Тарасенко В. Морально-вольова готовність дітей дошкільного віку до навчання в школі. *Дитячий садок*. 2004. №17. С.12.
88. Терлецька Л. Перший крок до навчання. *Психолог*. 2002. № 29-32 (серп.). С. 45-47.
89. Товкач І. Є. Психологічні особливості прояву креативності у старшому дошкільному віці. *Молодий вчений*. 2015. № 4. С. 106-110.
90. Фунтікова О. А. Методичні основи формування початкових математичних уявлень у дітей 4-5 року життя. *Палітра педагога*. 1999. №4. С. 11-13.
91. Шмоніна Т. А., Глухов І. Г. Сучасні підходи до розуміння поняття «педагогічні умови». URL : http://ps.stateuniversity.ks.ua/file/issue_59/13.pdf
92. Щербакова К. Й. Методика формування елементів математики у дошкільників. Київ: Вид-во Європейського університету, 2011. 262 с.